

Nimet–kielet–paikka

Kielenkäyttäjät kaksikielisen Suomen julkisissa tiloissa

VÄINÖ SYRJÄLÄ

Väitöksenalkajaisitelmä Helsingin yliopistossa 14. kesäkuuta 2018

Det offentliga rummet i städerna, med andra ord gatubilden, är fullt av skriftligt språk i olika former. Vi kan se gatunamn, trafikmärken, kommersiella namn, reklamaffischer, skyltfönster, privata anslag och graffiti. Med hjälp av alla dessa språkliga belägg kan vi orientera oss i staden. Genom att betrakta språkbruket på skyltarna i en ny miljö kan vi ofta även bedöma vilka som är de gängse språken inom det området. Vi behöver inte stanna till och läsa alla texter i det offentliga rummet: de olika skyltarna bildar ett landskap, som både medvetet och omedvetet, i större eller mindre grad, fungerar som bakgrund till våra dagliga interaktioner.

Utan tvekan kan dock detaljer i det synliga språkbruket väcka vårt intresse. Till exempel nya skyltar eller konstigheter i språkbruket kan fånga vår uppmärksamhet – tänk bara på alla de bilder på ”roliga skyltar” som cirkulerar i olika grupper i sociala medier. Ett talande exempel spreds på nätet hösten 2013 när man efter renoveringen av Malms sjukhus här i Helsingfors skulle sätta upp nya skyltar. Resultatet var inte helt lyckad med tanke på den svenska informationen: varje översättning på en skylt bestod nämligen av frasen ”samma på svenska”.

Vi kan uppfatta den enskilda skylten som rolig, men om den betraktas i den större kontexten av språkbruket i det offentliga rummet väcker den flera frågor. Att vissa språk syns på skyltarna – och att man vanligtvis strävar efter korrekt språkbruk – hänger ihop med symbolvärdet hos språket i det offentliga rummet. Vad säger det då om språkens status, eller attityder till ett språk, att en sådan här skylt lyckas ta sig till det offentliga rummet? Språket på skyltarna har dessutom en kommunikativ funktion, så hur skulle en person som behöver den svenska informationen uppleva denna typ av skyltning? Jag återkommer till dessa frågeställningar nedan.

Som de inledande exemplen visar kan vem som helst observera språkbruket i det offentliga rummet. Förutom att språkbruket återspeglar språksituationen, påverkar det även våra uppfattningar om den. Därmed kan olika samhälleligt relevanta, socio-lingvistiska frågeställningar diskuteras utifrån det synliga språkbruket. Men för att göra det på ett vetenskapligt sätt, räcker det inte att fotografera diverse roliga skyltar. Studiet av *lingvistiska landskap* tar sig an att systematiskt kartlägga språkbruket i det offentliga rummet. Som Shohamy och Gorter (2009: 4) sammanfattar, tolkar studier inom detta fält det offentliga rummet och språkens samhälleliga funktioner genom att se det visuella språkbruket som en kontext för frågor om identitet, för språkpolitik och för olika politiska och sociala konflikter. I min avhandling har jag tagit lingvistiska landskap som utgångspunkt för en diskussion om språksituationen i Svenskfinland ur ett nytt perspektiv.

Sedan Landry och Bourhis år 1997 lanserade begreppet *Linguistic Landscape* med deras ofta citerade definition¹, har studiet av dessa landskap vuxit till ett brett internationellt fält. Förankringen för studierna ligger oftast i sociolingvistik, men fältet är från grunden mångdisciplinärt. Teorier, metoder och frågeställningar har hämtats inte bara från olika språkvetenskapliga fält, men också från flera närliggande vetenskaper: från semiotik till juridik, och från geografi till etnografi. Som det växande antalet publikationer vittnar om, har både metoderna och studieobjekten utvecklats under årens gång. För att diskutera mer komplicerade frågor har rent kvantitativa studier, som räknandet på förekomsten av olika språk på skyltar, allt mer kompletterats med mer kvalitativa tillvägagångssätt. Med andra ord frågar man inte enbart hur mycket man kan se av olika språk, utan även *varför?* Vem har satt upp skyltarna? Hur tolkas de? Finns det skillnader i olika domäner? Och vad berättar landskapet för oss om språksamhället i stort? Även gränser för vad som ska anses vara språk i det offentliga rummet är föremål för en pågående debatt: en del forskare har fokuserat på olika multimodala egenskaper, som bilder och färger, eller till och med observerat lukter och människokroppar. Detta illustreras även i en av de alternativa benämningarna för fältet, dvs. *semiotiska landskap*.

Mitt fokus är dock på språket i mer strikt bemärkelse. I sin beskrivning av forskningsfältet lyfter Barni och Bagna (2015: 7) *flerspråkigheten* som den centrala kontexten för studier av lingvistiska landskap. Frågor kring påverkan av ett dominant språk i ett land, frågor kring historiska och nyare minoritetsspråk samt frågor om påverkan från engelskan som globaliseringens språk är återkommande. Dessa perspektiv är även högst aktuella med tanke på Svenskfinlands lingvistiska landskap, och mitt syfte har därför delvis varit att diskutera hur språkbruket i det offentliga rummet påverkar uppfattningarna om de undersökta städerna som tvåspråkiga ställen.

I tillägg till detta har mitt syfte varit att kritiskt diskutera metoderna inom forskningsfältet. Majoriteten av tidigare studier har utgått från forskarens eget perspektiv. Samtidigt är det dock klart att vår bild av språkbruket i gatubilden – och av språksituationen

1. "The language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration." (Landry & Bourhis 1997: 25.)

i det stora hela – baserar sig på ett flertal faktorer utöver det egentliga lingvistiska landskapet. En del tidigare studier har försökt sig på att inkludera språkbrukarnas synpunkter på olika sätt. Detta har gjorts genom både enkäter och intervjuer, men också genom mer interaktiva metoder där det lingvistiska landskapet observeras tillsammans med informanterna. Det senare har inte sällan gjorts för att dra nytta av det lingvistiska landskapet i undervisningen för att konkret illustrera flerspråkighet eller olika minoritetsspråks status.

För min egen undersökning har jag kartlagt språkbrukarnas uppfattningar och preferenser genom en enkätstudie bland invånarna i Grankulla och Karis. Jag har dessutom låtit ungdomar från Gårdsbacka och Esbo centrum här i huvudstadsregionen själva gå ut och observera det lingvistiska landskapet i sina förorter, som underlag för diskussioner om språkbruket och flerspråkigheten. Mina resultat från dessa delstudier visar tydligt att det finns goda skäl till att inkludera språkbrukarnas synpunkter. På det sättet kan man diskutera några kvarstående metodologiska utmaningar inom fältet, som synligheten av enskilda skyltar eller frågan om hur olika språk identifieras. Forskningen blir då även mer relevant som underlag för samhällsrelaterad diskussion om olika språk, eller som ett verktyg för framtida språkplanering.

En annan metodologisk punkt som jag vill ta upp gäller namn i det lingvistiska landskapet. En stor del av de språkliga beläggen i det offentliga rummet består av *egenamn*, från *ortnamn* till olika typer av *kommersiella namn*. Dessa namn kan vara högst synliga, och därmed hamnar namnskyltarna ofta i fokus för den som betraktar landskapet. Namn har naturligtvis varit en del av materialet för tidigare studier, som även visat hur just namn ligger bakom en stor del av den språkliga mångfalden i det lingvistiska landskapet (jfr Edelman 2009). Samtidigt har det dock påpekats hur namn med sina komplexa funktioner och språkliga bakgrund kan vara svåra att kategorisera i enkla kvantitativa analyser (jfr Tufi & Blackwood 2010). Därför är det förvånansvärt hur få studier faktiskt hänvisar till hur namn behandlats i de aktuella analyserna.

Genom både sin identifierande funktion och sin förekomst på skyltar, påverkar namn även hur vi uppfattar specifika ställen. Ett flertal forskare, som kulturgeografen Cresswell (2013, 2015 [2004]), hävdar att vår bild av världen styrs av ”geografiskt tänkande”. Vi uppfattar världen som en samling geografiska punkter, det vill säga *platser* (eng. *spaces*) av olika slag. Vissa platser har dock en större sociokulturell betydelse för oss än andra, som våra hemtrakter och våra ”smultronställen”. När vi anknyter särskilda betydelser till mer allmänna platser omvandlar vi dem till mer specifika *ställen* (eng. *places*). Namngivning, och namnbruk, är exempel på strategier för att skapa ställen.

Flera faktorer påverkar den s.k. *sense of place* vi har för olika ställen. Språk kan onekligen vara en viktig del av dessa uppfattningar: tänk bara på relationen mellan språk och nationer, som både gemene man och populistiska politiker gärna framhäver än idag. Namnbruket och det övriga lingvistiska landskapet återspeglar mer eller mindre väl språksituationen på en plats. Därmed påverkar de (ofta undermedvetet) även bilden av det uppfattade *språkliga stället*: vilka språk hör till stället – och vilka gör inte det?

Förhållandet mellan lingvistiska landskap och det uppfattade språkliga stället består av påverkan i båda riktningarna. Det lingvistiska landskapet är alltid ett resultat

av mänsklig aktivitet: språkbruket på skyltarna styrs av både formella språkpolicyer och våra attityder och uppfattningar. Samtidigt baserar vi vårt vidare språkbruk och våra uppfattningar på det som kan ses i landskapet. Jag har intresserat mig specifikt för svenskans roll på de uppfattade ställena, som de aktuella städerna i Svenskfinland kan sägas bilda.

Jag kan göra diskussionen mer konkret genom ett exempel från min hemstad Vanda. På järnvägsstationen i Dickursby ger det officiella språkbruket en bild av ett tvåspråkigt ställe. På namnskyltar kan man se både finska *Tikkurila* och svenska *Dickursby* parallellt. Även övriga texter anges både på finska och på svenska – och dessutom på engelska, som allt oftare fungerar som en naturlig del av det lingvistiska landskapet. Bilden som det kommersiella språkbruket ger är inte lika tydlig, och den bilden det lingvistiska landskapet som helhet ger av det språkliga stället beror därför starkt på de skyltar indviden uppmärksammar.

En skylt som dock är svår att missa är den stora, färgglada ljusskylten högst uppe på den nya stationsbron. Genom sin placering och sitt innehåll, skulle jag hävda att denna namnskylt har framför allt en symbolisk funktion i det lingvistiska landskapet. Men där står bara det finska namnet, vilket leder till frågan: är det här bara *Tikkurila* och inte *Dickursby*? Det är åtminstone lätt att läsa det stora namnet ovanpå stationsbron som ortens ”riktiga” namn. Det är också värt att observera, att det inte behöver finnas något direkt språkpolitiskt ställningstagande bakom det aktuella namnbruket – men när det gäller språkbruket i det offentliga rummet är alla de olika möjliga tolkningarna betydelsefulla. Både det som kan ses i det lingvistiska landskapet och det som inte kan ses där kan ha betydelse när man skapar sig en uppfattning om stället. Trots övrigt namn- och språkbruk, förtäljer således den stora, symboliskt viktiga namnskylten, att stället kanske ändå inte är tvåspråkigt.

Det jag velat illustrera med exemplet från Dickursby station, och som både min egen undersökning och tidigare forskning har visat, är hur viktigt det kan vara för ett språks uppfattade ställning att språket syns i det offentliga rummet. Detta gäller i allra högsta grad även för svenskan i Finland. I de lingvistiska landskap som jag har undersökt är det svenska språkets ställning tudelad. Å ena sidan är språket synligt, tack vare officiella policyer, som gör att myndigheternas kommunikation är tvåspråkig. Även de flesta av mina informanter anser att tvåspråkigheten är en naturlig del av landskapet. De är medvetna om att svenskan förekommer på skyltarna – och de talar om språket i positiva ordalag.

Å andra sidan är svenskans synlighet begränsad till vissa domäner. Finskan dominerar inom det kommersiella fältet, och svenskan blir på allvar en del av språkbruket i gatubilden endast där det finns en svensk majoritet. Dessutom visar några kommentarer från de finskspråkiga informanterna att det inte alls är självklart för dem, hurvida det finns verkliga behov för språket på alla skyltar. Synvinkeln är förstas en annan för de svenskspråkiga informanterna, som lyfter fram det kommunikativa värdet i korrekt språkbruk. Eftersom namnen är så synliga är de parallella ortnamnen (och de fåtaliga beläggen på svenskspråkiga kommersiella namn) avgörande för språkets synlighet.

I min avhandling har jag kommit fram till följande tre slutsatser:

1. Det är viktigt att i framtida studier av lingvistiska landskap även fokusera mera på de subjektiva tolkningarna av dessa landskap hos vanliga språkbrukare. Endast på det sättet kan man komma de uppfattade språkliga ställena på spåret och svara på frågor kring språkens status i en vidare samhällelig kontext.
2. Det är dessutom viktigt att fokusera mera på namnbruket i det lingvistiska landskapet. Namn och namnbruket återspeglar identiteter – både våra egna och de vi delar åt olika ställen. Eftersom namn av olika slag är centrala i alla lingvistiska landskap är det därför viktigt att, med hjälp av kunskap från namnforskningen, grundligt undersöka hur de används och tolkas.
3. Vid sidan av de metodologiska slutsatserna vill jag påpeka vikten av att svenskan syns i det offentliga rummet – ifall språket ska vara en funktionell del av de språkliga ställena. Synligheten i det lingvistiska landskapet har ett viktigt symbolvärde för att språket ska kunna uppfattas ha en ställning i det finländska samhället. Genom sin placering i den materiella världen fungerar skyltarna som mer eller mindre fasta bevis för språksituationen. Ökad medvetenhet om språkbruket i det offentliga rummet och dess betydelse för olika språkgrupper har potential att öka förståelsen för språksituationen överlag.

Det finns klart ett behov för ytterligare studier av Svenskfinlands lingvistiska landskap – och ett flertal möjligheter för att därmed utreda språksituationen i landet ur nya synvinklar.

Lähteet

- BARNI, MONICA – BAGNA, CARLA 2015: The critical turn in LL. New methodologies and new items in LL. – *Linguistic Landscape* 1–2 s. 6–18. <https://doi.org/10.1075/ll.1.1/2.01bar>.
- CRESSWELL, TIM 2013: *Geographic thought. A critical introduction*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- 2015 [2004]: *Place. An introduction*. Toinen, laajennettu laitos. Chichester: Wiley-Blackwell.
- EDELMAN, LOULOU 2009: What's in a name? Classification of proper names by language. – Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.), *Linguistic landscape. Expanding the scenery* s. 141–154. New York: Routledge.
- LANDRY, RODRIGUE – BOURHIS, RICHARD Y. 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An empirical study. – *The Journal of Language and Social Psychology* 16 s. 23–49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>.
- SHOHAMY, ELANA – GORTER, DURK 2009: Introduction. – Elana Shohamy & Durk Gorter (toim.), *Linguistic landscape. Expanding the scenery* s. 1–10. New York: Routledge.
- TUFI, STEFANIA – BLACKWOOD, ROBERT 2010: Trademarks in the linguistic landscape. Methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space. – *International Journal of Multilingualism* 7 s. 197–210. <https://doi.org/10.1080/14790710903568417>.

Väinö Syrjälä: *Namn–språk–ställe. Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum.*
Nordica Helsingiensia 52. Helsinki: Helsingin yliopisto 2018. Väitöskirja on luettavissa
osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4299-3>.

Kirjoittajan yhteystiedot:
etunimi.sukunimi@helsinki.fi